

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СФЕРІ ОНЛАЙН-ДІЯЛЬНОСТІ

©2020 ОРЛОВА О. М., ШЕВЧУК І. Б.

УДК 351.82: 338.24: 343.37

JEL: H21; K42; L51

Орлова О. М., Шевчук І. Б. Трансформація тіньової економіки у сфері онлайн-діяльності

Метою статті є дослідження напрямів та особливостей трансформації тіньової економіки України у сфері онлайн-діяльності. Окреслено загальні тенденції її розвитку на основі різноманітних підходів та методологій щодо встановлення рівня тінізації національної економіки (методологія Putnins and Sauka – вибіркове опитування підприємств із застосуванням підходу мікро-макро моделювання); методики розрахунку обсягів тіньової економічної діяльності (інтегрального показника рівня тіньової економіки; «витрати населення – роздрібний товарооборот»; збитковості підприємств; електричний і монетарний методи), а також обсягу втрат бюджету від різних зловживань у сфері податків. Установлено, що хоча між результатами дослідження за даними методиками існують певні розбіжності, проте всі вони підтверджують той факт, що в Україні існує величезний тіньовий сектор. Доведено, що за останнє десятиліття сфера тіньових відносин помітно розширилася та поширилася в онлайн-середовище. Сьогодні тіньова діяльність здійснюється через Інтернет і найбільше охопила такі сфери реального сектора економіки, як гральний бізнес, швидке кредитування населення, торгівля алкоголем, тютюновими виробами та наркотичними речовинами. Крім того, кіберзлочинність також перетворилася у справжню тіньову економіку. На даркнет-ринку тепер можна купити практично все – від викрадених даних про кредитні картки до шкідливого коду для інфікування комп'ютерів. Обґрунтовано, що тіньова діяльність як у реальному секторі економіки, так і в онлайні призводить до негативних соціально-економічних наслідків для держави та суспільства, а тому потребує розроблення системи заходів стосовно забезпечення згортання такого роду діяльності.

Ключові слова: тіньова економіка, онлайн-діяльність, рівень тінізації, методи оцінки, нелегальний бізнес, цифровізація економіки, тіньовий онлайн-ринок.

DOI:

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 17.

Орлова Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, декан факультету заочного та дистанційного навчання, Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського Міжрегіональної академії управління персоналом (вул. Винниченка, 30, Львів, 79008, Україна)

E-mail: olena.orlova54@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2145-2319>

Шевчук Ірина Богданівна – доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри цифрової економіки та бізнес-аналітики, Львівський національний університет імені Івана Франка (вул. Університетська, 1, Львів, 79001, Україна)

E-mail: ibshevchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4386-3730>

УДК 351.82: 338.24: 343.37

JEL: H21; K42; L51

Орлова Е. Н., Шевчук И. Б. Трансформация теневой экономики в сфере онлайн-деятельности

Целью статьи является исследование направлений и особенностей трансформации теневой экономики Украины в сфере онлайн-деятельности. Определены общие тенденции её развития на основе различных подходов и методологий по установлению уровня тенизации национальной экономики (методология Putnins and Sauka – выборочный опрос предприятий с применением подхода микро-макро моделирования); методики расчета объемов теневой экономической деятельности (интегрального показателя уровня теневой экономики, «расходы населения – розничный товарооборот»; убыточности предприятий, электрический и монетарный методы), а также объема потерь бюджета от различных злоупотреблений в сфере налогов. Установлено, что хотя между результатами исследования по данным методикам существуют определенные разногласия, однако все они подтверждают тот факт, что в Украине есть огромный теневой сектор. Доказано, что за последнее десятилетие сфера теневых отношений заметно расширилась и распространилась в онлайн-среду. Сегодня теневая деятельность осуществляется через Интернет, охватывая такие сферы реального сектора экономики, как игорный бизнес, быстрое кредитование населения, торговля алкоголем, табачными изделиями и наркотическими веществами. Кроме того, киберпреступность также превратилась в настоящую теневую экономику. На даркнет-рынке теперь можно купить практически всё – от похищенных данных о кредитных картах до вредоносного кода для инфицирования компьютеров. Обосновано, что теневая деятельность как в реальном секторе экономики, так и в онлайне приводит к негативным социально-экономическим последствиям для государства и общества, поэтому требует разработки системы мер по обеспечению свертывания такого рода деятельности.

Ключевые слова: теневая экономика, онлайн-деятельность, уровень тенизации, методы оценки, нелегальный бизнес, цифровизация экономики, теневой онлайн-рынок.

Рис.: 4. **Табл.:** 1. **Библ.:** 17.

Орлова Елена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики и предпринимательства, декан факультета заочного и дистанционного обучения, Прикарпатский институт им. М. Грушевского Межрегиональной академии управления персоналом (ул. Винниченка, 30, Львов, 79008, Украина)

E-mail: olena.orlova54@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2145-2319>

Шевчук Ирина Богдановна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой цифровой экономики и бизнес-аналитики, Львовский национальный университет имени Ивана Франко (ул. Университетская, 1, Львов, 79001, Украина)

E-mail: ibshevchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4386-3730>

Orlova O. M., Shevchuk I. B. Transformation of Shadow Economy in the Sphere of Online Activities

The article is aimed at researching the directions and features of the transformation of Ukraine's shadow economy in the sphere of online activities. The general tendencies of its development are defined on the basis of different approaches and methodologies to determine the level of shadowing of the national economy (the Putnins and Sauka methodology – sample survey of enterprises using the micro-macro modeling approach); methodologies of calculating the volume of the shaded economic activity (integral indicator of the level of the shadow economy, «population expenditures - retail turnover»; unprofitability of enterprises, electric and monetary methods), as well as the volume of budget losses from various tax abuses. It is determined that although there are some differences between the results of the research using these methods, all of them confirm the fact that Ukraine has a huge shadow sector. It is proved that over the past decade the sphere of shady relations has significantly expanded, spreading to the online environment. Today, shadow activities are carried out through the Internet, covering areas of the real economy, such as gambling business, fast credits to the population, trade in alcohol, tobacco and narcotics. In addition, cybercrime has also become a real shadow economy. On the Darknet market, you can now buy almost everything from stolen credit card data to malicious code to infect computers. It is substantiated that shadow activities both in the real sector of the economy and online leads to negative socio-economic consequences for the State and society, and therefore requires the development of a system of measures to ensure the curtailment of such activities.

Keywords: shadow economy, online activity, level of shadowing, valuation methods, illegal business, digitization of the economy, shadow online market.

Fig.: 4. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 17.

Orlova Olena M. – PhD (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Dean of the Faculty of Correspondence and Distance Learning, Carpathian Institute named after M. Grushevskiy of the Interregional Academy of Personnel Management (30 Vynnychenka Str., Lviv, 79008, Ukraine)

E-mail: olena.orlova54@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2145-2319>

Shevchuk Iryna B. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Digital Economics and Business Analytics, Ivan Franko National University of Lviv (1 Universytetska Str., Lviv, 79001, Ukraine)

E-mail: ibshevchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4386-3730>

Інформаційні технології отримують доволі широке застосування у різних сферах діяльності сучасного суспільства. Вони спрощують процеси комунікації, оптимізують бізнес-процеси, знижують витрати компаній тощо. Їх упровадження є одним із пріоритетних напрямів розвитку України. Однак цей процес, крім явних позитивних моментів, супроводжується низкою негативних явищ, пов'язаних із застосуванням інноваційних інструментів у тіншовому секторі економіки (наприклад, з втратою державою частини податкової бази, вчиненням кримінальних дій агентами цифрової тіншової економіки, здійсненям різних видів хакерських атак, функціонуванням нелегального ринку праці тощо). З часом ці негативні ефекти починають повністю домінувати, оскільки саме негативний вплив має властивість накопичуватися та зростати по експоненті.

Різним аспектам тіншової форми економічної діяльності присвячені праці низки зарубіжних і вітчизняних дослідників (А. Брюне, Т. Веблен, П. Буніч, Д. Норт, Т. Еггерсон, І. Болтянський, А. Дорнбуш, Ф. Котлер, І. Мізес, Є. Гайдар, А. Лаферте, Г. Менкен, С. Фішер, Р. Ентоні, В. Андреев, С. Кордонський, О. Мороз, В. Семцов та ін.). Питаннями детінізації економічних процесів займалися З. Варналій, Я. Жаліло, В. Засанський, І. Мазур, А. Мокій, В. Предборський, М. Флейчук, Е. Вайнер, Ф. Шнайдер, О. Леонова та ін. Проте, незважаючи на вагомий напруження, залишаються проблеми, що потребують ґрунтовного дослідження. Зокрема, перехід тіншового сектора економіки в онлайн-середовище та організація нових його форм завдяки розвитку ІТ, оволодінню населенням України цифровими навичками.

Метою статті є дослідження тенденцій та особливостей трансформації тіншової економіки України у сфері онлайн-діяльності.

Оцінка розмірів тіншової економіки є вкрай необхідною, оскільки за її результатами можна визначити, наскільки сильними та цілеспрямованими мають бути заходи щодо подолання її масштабів, на які сектори першочергово потрібно спрямувати коригувальні заходи, як населення ставиться до політики, яка проводиться у державі, зокрема ставлення громадян до закону та ступеня дотримання законодавчих норм.

Дослідження оцінки розмірів тіншової економіки в Україні проводиться різними організаціями та за різними методологіями.

Так, у 2019 р. Київським міжнародним інститутом соціології в рамках проекту Shadow, який фінансується Європейською Комісією за програмою Horizon 2020, із використанням методології Putnins and Sauka (вибіркове опитування підприємств із застосуванням підходу мікро-макро моделювання, який розділяє видимі та приховані компоненти ВВП; 2015 р.) [13] оцінено характер структурно-функціональних змін розвитку тіншової економіки в Україні. При цьому встановлено, що її рівень зріс з 46,8% від загального обсягу ВВП у 2017 р. до 47,2% у 2018 р. Найбільш тінізованою економіка є в західній частині країни, хоча у 2017 р. була у північно-центральних регіонах (рис. 1). У середньому за рік у кожному з регіонів відбулося її зростання на 1,5%, на відміну від північно-центральної частини, де спостерігається значне скорочення – на 4,3%.

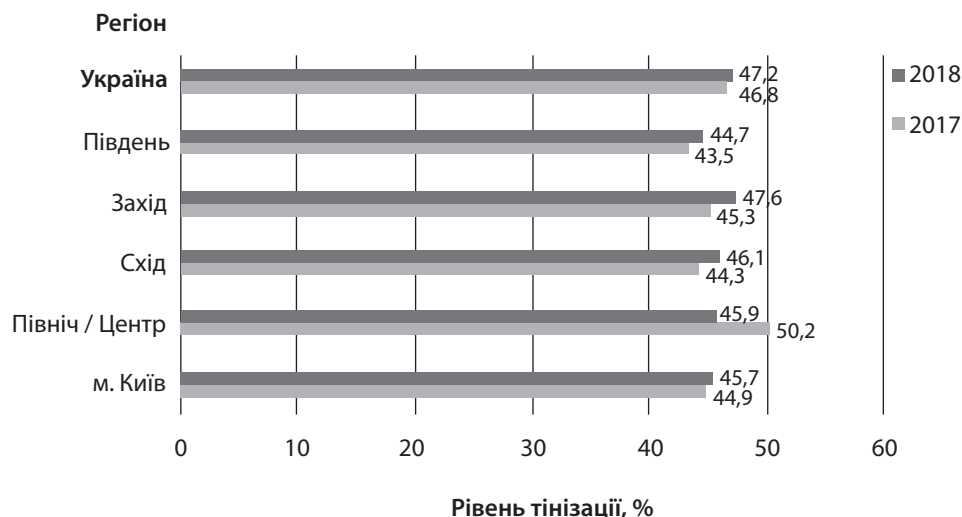

Рис. 1. Рівень тіньової економіки в Україні за регіонами, % від ВВП [13]

За обсягами нелегальної діяльності й надалі лідируючі позиції займають такі сектори економіки, як роздрібна торгівля та будівництво, де масштаби тіньової економіки перевищують 50%. Хоча саме в тих секторах у 2018 р. відбулося зниження рівня тіньової економіки (рис. 2).

Слід зазначити, що серед основних чинників розвитку тіньової економіки названо такі три причини ухиляння від податків: приховування доходу від бізнесу; приховування реальної кількості найманих працівників; приховування реальних розмірів виплаченої зарплати (зарплата «у конвертах»).

Крім того, загальні тенденції тіньової економіки в Україні визначає ще й Мінекономрозвитку за методами: інтегрального показника рівня тіньової економіки (у % від обсягу офіційного ВВП); «витрати населення – роздрібний товарооборот»; електричним; монетарним; збитковості підприємств. У 2018 р. усі

методи показали зниження рівня тіньової економіки в Україні порівняно з 2017 р. (рис. 3). Зокрема:

- ✦ за методом інтегрального показника рівень тіньової економіки склав 30% від обсягу офіційного ВВП, який на 2 в. п. менший показника 2017 р. і є найнижчим, починаючи з 2009 р.;
- ✦ метод «витрати населення – роздрібний товарооборот» зафіксував зменшення рівня тіньової економіки на 2 в. п. (до 46% від обсягу офіційного ВВП); електричний та монетарний методи показали зменшення рівня тіньової економіки на 1 в. п. кожний і склали відповідно 27% та 23% від обсягу офіційного ВВП;
- ✦ за методом збитковості підприємств рівень тіньової економіки зменшився на 4 в. п. (до 18% від обсягу офіційного ВВП) [5].

При цьому, дослідження Мінекономрозвитку показало, що найбільший рівень тіньової активності спостерігається в такому сегменті економічної діяль-

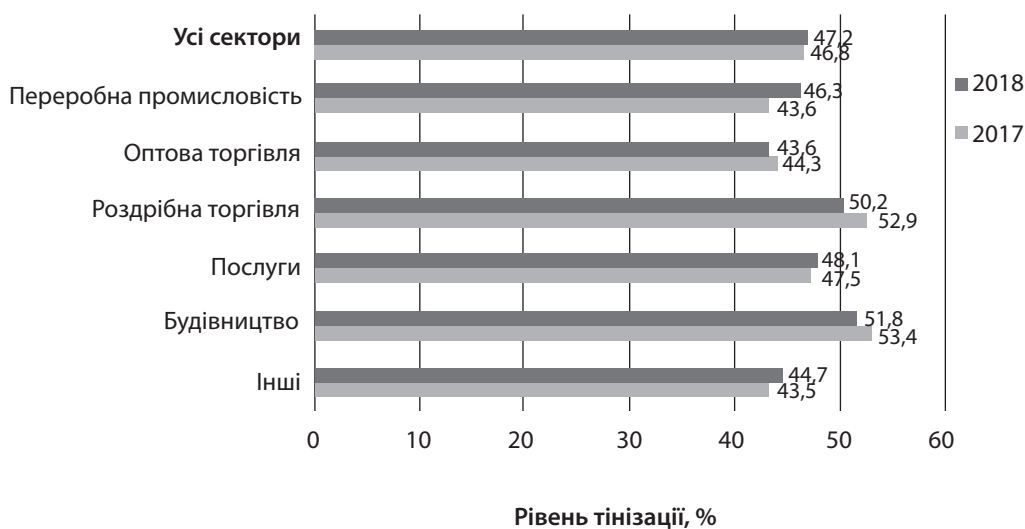

Рис. 2. Рівень тіньової економіки в Україні за секторами, % від ВВП [13]

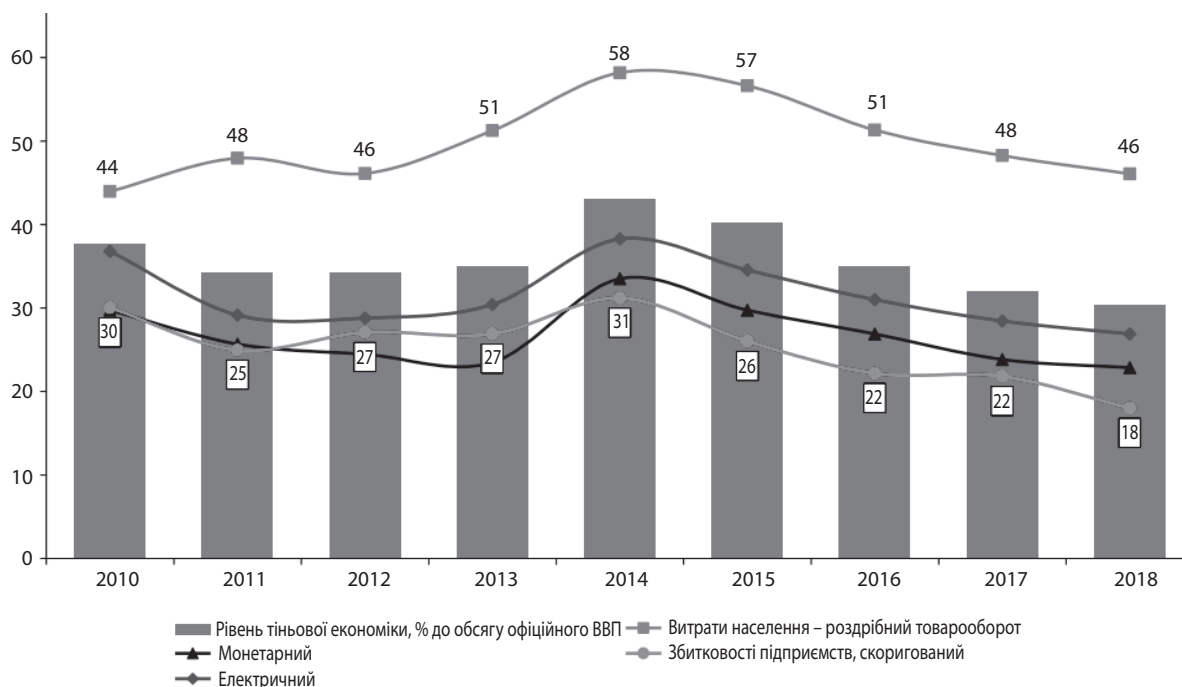

Рис. 3. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП [5]

ності, як «Фінансова та страхова діяльність» (40% від обсягу офіційного ВДВ даного ВЕД), а найменший – у «Сільське, лісове та рибне господарство» (12% від рівня офіційного ВДВ даної галузі) (рис. 4). А системними чинниками тінізації економіки й надалі залишаються: низька ефективність держави в забезпеченні інституційних основ розвитку конкурентоспроможної економіки; високий рівень корупції; низька ефективність функціонування органів судової системи; недостатній захист прав на рухому та нерухому власність, включаючи права на фінансові активи [5].

Незважаючи на те, що в рамках проведених досліджень Київським міжнародним інститутом соціології та Мінекономрозвитку отримано різні оцінки

рівня тіньової економіки в Україні у 2018 р., проте всі вони засвідчують доволі високий її рівень. А серед усіх застосованих методологій сьогодні тільки метод «Витрати населення – роздрібний товарообіг» можна вважати більш-менш об'єктивним.

Наявність таких суттєвих розбіжностей між отриманими результатами дослідження рівня тіньової економіки дозволяє розглядати й інші альтернативні підходи до її оцінки, зокрема і такий, що базується на оцінці обсягу втрат бюджету від різних зловживань у сфері податків. Найтипівішими формами ухилу від сплати податків є [2]:

- ✦ контрабанда (маніпуляції з митною вартістю товарів; перерваний транзит; пряма контрабанда);

Рис. 4. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВДВ відповідного ВЕД [5]

- ✦ розкрадання ПДВ (незаконне відшкодування з бюджету при експорті; фіктивне підприємництво (*missing trader*), зокрема карусельні схеми);
- ✦ контрафакт (переміщення прибутку до «податкових гаваней» («офшорів»); викривлення бази оподаткування (приховування обсягів продажу); зловживання податковими пільгами та преференціями; неофіційне підприємництво та індивідуальна економічна діяльність без реєстрації).

За оцінками експертів, річні втрати бюджету становлять: від офшорних схем – 50–65 млрд грн; від контрабанди та «сірого імпорту» – 25–70 млрд грн; від діяльності конвертаційних центрів – 12–15 млрд грн; від «скрутки» (маніпуляції з ПДВ) – 10–12 млрд грн; від контрафакту – 10 млрд грн; від організації ФОП замість найму – 1,5–5 млрд грн; від виведення прибутку через псевдопідприємство фізичних осіб – 0,7–3 млрд грн; від зниження оборотів – 1–1,5 млрд грн [16], від «зарплат у конвертах» – 25–74 млрд грн; від тіньової оренди сільськогосподарських земель – 6–22 млрд грн [11].

Найбільш дохідні види нелегального бізнесу в Україні та форми встановленої правової відповідальності за їх організацію наведено в *табл. 1*.

Отже, у тіні перебуває третина української економіки. Здебільшого вона сконцентрована у великому бізнесі, який домінує в економіці та зловживає у великих обсягах завдяки своїм неформальним зв'язкам з владою. Цим Україна схожа із країнами пострадянського простору. У той час, як така особливість тіньової економіки є нетиповою для європейських країн, де, зазвичай, неформальний сектор припадає на найдрібніший бізнес.

Ураховуючи викладене, цілком погоджуємося із думкою Дудіна М. М. стосовно того, що в Україні сформувалася унікальна тіньова економіка, основними ознаками якої є: ухилення від сплати податків; відтік капіталу; подвійна бухгалтерія; приховане безробіття; корупція та хабарництво; неорганізована та «чорна» торгівля [3, с. 4–14].

Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що на сьогоднішній день домінуючими факторами у формуванні тіньової економіки в Україні є політична невизначеність у країні та масова недовіра громадян до всіх гілок влади та політиків, а також податкові бар'єри. Однак цей вплив суттєво може посилити ще й нова модель економіки, що формуватиметься під впливом активного використання інформаційних технологій у різних сферах людської діяльності.

Очевидним є той факт, що цифровізація економік [17, с. 152–159] впливатиме на співвідношення офіційного та тіньового секторів за рахунок появи нових форм тіньової економіки швидше, ніж цього очікує суспільство. При цьому, вони також набувати-

муть ознак «сірої» тіньової економіки (легальна економічна діяльність, але незареєстрована) та «чорної» тіньової економіки, або ж економіки організованої злочинності (заборонена законом діяльність – торгівля забороненими речовинами, людськими органами тощо). Розглянемо деякі з видів тіньового бізнесу, що активно розвиваються онлайн.

Так, в Україні гральний бізнес офіційно заборонений з 2009 р. Законом України «Про заборону грального бізнесу в Україні» № 1334-VI, яким визначено, що до нього належать азартні ігри в казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера. Дозволено було організувати та проводити лише лотереї, що служило формою прикриття для грального бізнесу, який в Україні й надалі продовжував не тільки функціонувати, а ще й інтенсивно розвиватися. За підрахунками громадських організацій, в Україні є приблизно 30 тис. місць, де можна нелегально грати (незаконні зали онлайн-казино, вір-казино, лото, зали гральних автоматів тощо) [8], розмір тіньової активності яких становить понад 1 млрд дол. США на рік. У кожному місті 60–70% суб'єктів ринку здійснювали свою діяльність у тіні.

Наприкінці 2019 р. гостро постало питання про легалізацію грального бізнесу. Перш за все, для цього Кабінетом Міністрів України було заборонено займатися ним під виглядом державних лотерей (закрито майже 5300 гральних закладів по всій країні [13]) і внесено до Верховної Ради законопроект № 2285 «Про державне регулювання діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор», який ще потребує суттєвого доопрацювання. Зокрема, у ньому пропонується легалізувати та встановити правила функціонування для шести видів грального бізнесу, серед яких: казино, букмекерська діяльність, онлайн-казино, ігрові автомати, лотереї та онлайн-покер. Наприклад, легалізація казино, за попередніми підрахунками економістів, забезпечить чистих надходжень до бюджету в розмірі 7–12 млрд грн за рік [1]. Зазначимо, що це дуже оптимістичні прогнози, справдитися яким буде доволі складно через довгий і складний шлях правового регулювання галузі, а також через перехід нелегального грального бізнесу в онлайн.

Протягом жовтня – грудня 2019 р. Служба безпеки України та поліція припинила доступ українських інтернет-користувачів до функціонування 154 сайтів, через які надавалися послуги азартних ігор в онлайн-казино [10; 14]. На деяких із цих web-ресурсів було зареєстровано близько мільйона користувачів як з України, так і з-за кордону, які щомісячно приносили їх організатору понад 100 тис. дол. США [6]. Існують випадки, коли до такого бізнесу були залучені ІТ-компанії, якими створювалися громадські об'єднання для розвитку онлайн-ігор в Україні,

Найбільш дохідні види нелегального бізнесу в Україні

Вид бізнесу	Частка нелегального ринку, %	Річний оборот, млн дол. США	Рентабельність, %	Форма правової відповідальності за організацію нелегальної діяльності
Добування вугілля в копанках	10	140–330	250	Штраф у розмірі від 6,8 тис. грн до 13,6 тис. грн з конфіскацією засобів видобутку та продукції або позбавлення волі до п'яти років за незаконне використання надр; позбавлення волі від трьох до п'яти років за фінансування сепаратизму
Вирубка лісу	80	Більше 100	200	Штраф в розмірі від 850 грн до 1,7 тис. грн або обмеження волі на строк до трьох років
Видобуток янтарю	99	До 300	200	Штраф у розмірі від 6,8 тис. грн до 13,6 тис. грн з конфіскацією засобів видобутку та каменю або позбавлення волі до п'яти років
Обмін валюти	Не відомо	Не відомо	1% від угоди	Штраф від 510 грн до 748 грн з конфіскацією валюти
Контрабанда сигарет	15	360–450	300	Штраф у розмірі 100% вартості контрабандних сигарет і конфіскація товару, а також транспорту для його перевезення. У разі повторного порушення протягом року – штраф 200%
Видобуток піску та гравію	100	20	100	Штраф у розмірі від 6,8 тис. до 13,6 тис. грн з конфіскацією засобів видобутку та каменю або позбавлення волі до п'яти років
Поставки товарів у т. зв. «ДНР» і «ЛНР»	Не відомо	Не відомо	100	За непіддакцизні товари штраф у розмірі від 170 грн до 1,7 тис. грн з конфіскацією товару, за піддакцизні товари штраф від 17 тис. грн. до 34 тис. грн з конфіскацією; плюс позбавлення волі від трьох до п'яти років за фінансування сепаратизму в обох випадках
Відпал деревного вугілля	0	40	300	Штраф у розмірі від 1,7 тис. грн до 3,4 тис. грн або обмеження волі до трьох років за забруднення повітря
Виробництво алкоголю	40	100	100–200	Штраф у розмірі від 51 тис. грн до 170 тис. грн з конфіскацією засобів виробництва. У разі неякісної продукції, вживання якої спричинило отруєння, – позбавлення волі на термін до 10 років
Виготовлення нафтопродуктів	30	550	40	Штраф у розмірі від 51 тис. до 170 тис. грн з конфіскацією засобів виробництва. У разі, якщо при виробництві контрафактної продукції сталася пожежа, що призвела до загибелі або втрати працездатності людей, – позбавлення волі на термін до 10 років

Джерело: складено на основі: [12].

а натомість надавалися послуги зі створення, технічної підтримки та обслуговування клієнтів онлайн-казино. Розробка такого ресурсу з постійною його підтримкою становить близько 15 тис. дол. США, а налаштування інструментів інтернет-маркетингу для його просування в мережі та залучення нових користувачів – додатково ще 100 тис. дол. США [7]. Як бачимо, онлайн-ігри стали джерелом наддоходів, з яких більше 40% припадають на спортивні ставки.

Не менш прибутковим тіньовим бізнесом стали послуги з надання миттєвих кредитів онлайн без довідок і поручителів. Крім того, їх привабливість обумовлюється ще простотою оформлення заявки, доступністю для кожного, вигідними, на перший погляд, умовами (від 0,01% у день), цілодобовим обслуговуванням – 24/7. Такого роду позиками найчастіше користуються безробітні, пенсіонери, студенти та інші категорії населення, які не мають постійного джерела доходу, або якщо розмір джерела їхніх доходів не є достатнім, щоб забезпечити прийнятний рівень забезпечення кредиту в банку.

Найпоширенішими категоріями з онлайн-кредитування є: гроші до зарплати; кредити на карту з поганою кредитною історією; мікрокредити з 18 років; кредити для студентів; онлайн-кредит без відсотків і переплати; онлайн-кредит без довідки про доходи; оформлення мікрокредиту цілодобово, 24/7; мікрокредити без відмови; онлайн-кредити безробітним; кредит на картку пенсіонерам. Система отримання кредитів онлайн є відносно новою, і тому нею ефективно користуються як шахраї, так і банки, що замовчують умови кредитування. При цьому досить складно перевірити саму фінансову установу, що надає такого роду послуги, оскільки її офіс знаходиться в іншому місці, або самі клієнти не є достатньо фінансово грамотними.

Торгівля алкоголем і тютюновими виробами залишається й надалі однією з найприбутковіших сфер бізнесу. Торгівля такими товарами через мережу Інтернет є можливою за умови, що в суб'єкта господарювання є стаціонарний магазин зі спеціальним обладнанням і ліцензія на право роздрібною торгівлі. При цьому, за оцінками фахівців Європейської Бізнес-Асоціації, з усієї алкогольної продукції в Інтернеті не менше 60% – це фальсифікат, близько 30% – контрабанда, а 10% – це справжня якісна продукція, з якої сплачено всі податки [4]. Незважаючи на це, тіньова торгівля алкоголем в Інтернеті розвивається. Пошукова система Google на запит пошуку «купити алкоголь» повертає 828 тис. сторінок, серед яких значна кількість веб-сторінок інтернет-магазинів алкоголю. Відповідні сайти створюються як перекупниками, які перепродують напої з великих роздрібних мереж, так і шахраями, які реалізують контрафакт.

Іншими ресурсами дистанційного продажу алкоголю є акаунти або групи у соціальних мережах, ме-

сенджери та спеціальні мобільні додатки. Наприклад, призначені для торгівлі алкоголем мобільні додатки використовують перевірену схему продажу сувенірів, «подарунком» до яких йдуть міцні алкогольні напої.

Слід зазначити, що доволі високим є споживчий попит у мережі Інтернет на придбання наркотичних речовин. Кількість пошукових запитів у Google за ключовим словом «Купити наркотики» становить 310 тис. сторінок, «Купити наркотики в Україні» – 4,5 млн, «Аптечні наркотики» – 1,5 млн.

У наш час найпопулярніші онлайн-магазини косметики та парфумерії використовують мережу Інтернет, щоб приховати власників, уникнути податків та обов'язків перед покупцями. Перераховуючи наперед гроші за товар, покупець досить часто, насправді, може нічого й не купити. Якщо придбаний товар неякісний і зашкодив здоров'ю, то іноді немає, до кого висунути претензії: ані інтернет-магазину (за документами він не бере участь у процесі купівлі-продажу), ані виробнику (важко підтвердити автентичність товару), ані фізичній особі – підприємцю, зазначеній у чеку (який вважається лише посередником) [9].

Наведені приклади демонструють, як елементи традиційного тіньового ринку перейшли в онлайн. Однак сьогодні беззаперечним вже є той факт, що кіберзлочинність перетворилася у справжню тіньову економіку. Тепер у мережі Інтернет купити можна практично все – від викрадених даних про кредитні картки до шкідливого коду для інфікування комп'ютерів. Вебсайт із незаконними товарами називають тіньовим, або даркнет-ринком. Він не відображається в Google або Bing, однак функціонує в інтернет-просторі та сприяє розвитку кіберзлочинності [15].

Сучасні тіньові ринки мають рейтинги товарів та покупців, відгуки клієнтів, гарантії. Товарами на таких ринках є шкідливий код для таких злочинів, як крадіжка інформації та криптовалюти, фіксація натискання клавіш та майнінг криптовалюти, а також програми-вимагачі та інші шкідливі програми. За нелегальний товар покупці сплачують криптовалютою, наприклад Bitcoin. Платежі часто проводяться за принципом умовного депонування, який передбачає підтвердження покупцем відповідності транзакції. На таких ресурсах як продаються різні категорії заборонених товарів, так і здійснюється різного роду незаконна діяльність. Наприклад, продаж даних про вкрадені платіжні картки, облікових даних для входу в eBay, PayPal та Amazon, віддаленого доступу до системи, яка належить іншому користувачеві [15].

Розвиток тіньових онлайн-ринків є актуальною проблемою поступу сучасного суспільства, яку потрібно активно обговорювати в наукових колах з метою поінформованості урядів, компаній та окремих людей про масштаби проблеми кіберзлочинності, а також обґрунтування системи заходів стосовно забезпечення згортання такого роду діяльності.

ВИСНОВКИ

Тіньова економіка є в кожній країні світу, незалежно від її економічного розвитку. Якщо обсяг тіньового сектора не перевищує 10% від ВВП, то це не шкодить економіці країни. Щодо України, то тут особливо гостро постає питання протидії тінізації економіки. Повністю подолати її неможливо. Адаже для багатьох простих українців тіньова економіка дає можливість вижити без високих податків на працю, корупції, хабарів і бюрократичних процедур. Більша половина доходів, отриманих у тіньовому секторі, швидко потрапляють в офіційну економіку.

Слід зазначити, що якщо масштаби тіньової економіки є своєрідним індикатором стану рівня політичного та соціально-економічного розвитку держави, то розгортання тіньових процесів у мережі Інтернет через різні інформаційні технології та системи, використання несанкціонованого програмного забезпечення та онлайн-сервісів тощо – будуть індикатором стану інформатизації суспільства. А тому розвиток будь-яких технологій (інформаційних, фінансових, виробничих) потребуватиме постійного оновлення інструментів та заходів зі зменшення рівня тіньового сегмента національної економіки. На особливу увагу заслуговує мінімізація ризиків тіньової економіки в онлайн-просторі, оскільки її каналами є платформи, які забезпечують невизначеність географічного положення користувача та анонімність діяльності, створюючи тим самим перешкоди для державних органів, які відстежують незаконні дії в мережі Інтернет. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Гральний бізнес у законі. Чи виграє держава? // Харьковские Известия. 27.09.2019. URL: <http://izvestia.kharkov.ua/on-line/20/1295115.html>
2. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Київ, 2019. URL: <http://iset-ua.org/images/Analiz-shem-2019-FINAL.pdf>
3. Дудін М. М. Вплив тіньової економіки України на її економічну безпеку. *Бізнес Інформ*. 2011. № 12. С. 4–14. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2011-12_0-pages-4_14.pdf
4. Голубєва О. Економимо, але ризикуємо здоров'ям: Як купити алкоголь в інтернеті та не отруїтися. URL: <https://ua.112.ua/statji/ekonomimo-ale-ryzukuemo-zdoroviam-zdoroviam-yak-kupyty-alkohol-v-interneti-i-ne-otruitysia-426793.html>
5. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2018 році / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinnoyiEkonomiki>
6. Кіберполіція блокувала діяльність декількох онлайн-казино, які діяли на території України //

- Офіційний сайт кіберполіції України. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-blokuvaladiyalnist-dekilkoх-onlajn-kazyno-yaki-diyaly-naterytoriyi-ukrayiny-8739/>
7. Кіберполіція провела обшуки в ІТ-компанії, яка працювала з онлайн-казино // Економічна правда. 27.01.2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/27/656308/>
 8. Легалізація грального бізнесу: кого можуть ув'язнити і як лікуватимуть іг романив // Волинські новини. 16.01.2020. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/lehalizatsiia-hralnoho-biznesu-kohomozhut-uviaznyty-i-ik-likuvatymut/>
 9. Чижов А. Неприємний дух українського інтернет-ринку косметики та парфумерії // Апостроф. 21. 10.2019. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/business/2019-10-23/nepriyatnyiy-duh-ukrainskogo-internet-ryinka-kosmetiki-i-parfyumerii/28668>
 10. Поліція припинила діяльність більше 150 онлайн-казино // РБК – Україна. 20.12.2019. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/politsiya-prekratili-deyatelnost-150-onlayn-1576858024.html>
 11. Схеми ухилення від податків: де найбільше втрачає бюджет // Finbalance. 09.09.2019. URL: <http://finbalance.com.ua/news/ukhilennya-vid-splati-podatviv-na-yakikh-skhemakh-naybilshe-vtrachabyudzhet>
 12. Гордейчик Е. Теневая экономика: 10 самых доходных нелегальных бизнесов в Украине // Антикор. 20.10.2015. URL: https://antikor.com.ua/articles/69020-tenevaja_ekonomika_10_samyh_dohodnyh_nelegalnyh_biznesov_v_ukraine
 13. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року / Київський міжнародний інститут соціології. 11.10.2019. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1>
 14. Тіньовий гральний бізнес: хто і скільки виграє від легалізації // ZIK. 06.09.2019. URL: https://zik.ua/news/2019/09/06/tinovyy_gramnyy_biznes_hto_i_skilky_vygraie_vid_legalizatsii_1641035
 15. Тіньові онлайн-ринки – загроза сучасного кіберпростору. 18.12.2018. URL: <https://eset.ua/ua/news/view/644/dark-market-trades-threat>
 16. Дубровський В. Що таке тіньова економіка і як з нею боротися // Економічна правда. 03.11.2017. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/11/3/630788/>
 17. Шевчук І. Б. Інформаційні технології в регіональній економіці: теорія і практика впровадження та використання : монографія. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2018. 448 с.

REFERENCES

- Chyzhov, A. "Nepriyemnyi dukh ukrainskoho internet-rynku kosmetyky ta parfumerii" [The Unpleasant Spirit of the Ukrainian Online Market of Cosmetics and Perfumes]. *Apostrof*. 21.10.2019. <https://apostrophe.ua/ua/article/business/2019-10-23/nepriyatnyiy-duh-ukrainskogo-internet-ryinka-kosmetiki-i-parfyumerii/28668>
- Dubrovskiy, V. "Shcho take tinyova ekonomika i yak z neiu borotysia" [What is a Shadow Economy and How to

- Deal with It]. *Ekonomichna pravda*. 03.11.2017. <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/11/3/630788/>
- Dubrovskiy, V., Cherkashyn, V., and Hetman, O. "Porivniálny analiz fiskalnogo efektu vid zastosuvannya instrumentiv ukhlyennia/unykennia opodatkuvannia v Ukraini" [Comparative Analysis of the Fiscal Impact of the Application of tax Avoidance / Avoidance Instruments in Ukraine]. Kyiv, 2019. <http://iset-ua.org/images/Analiz-shem-2019-FINAL.pdf>
- Dudin, M. M. "Vplyv tinyovoi ekonomiky Ukrainy na yii ekonomichnu bezpeku" [Impact of Ukraine's Shadow Economy on its Economic Security]. *Biznes Inform*. 2011. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2011-12_0-pages-4_14.pdf
- Gordeychik, Ye. "Tenevaya ekonomika: 10 samykh dokhodnykh nelegalnykh biznesov v Ukraine" [Shadow Economy: 10 Most Profitable Illegal Businesses in Ukraine]. *Antikor*. 20.10.2015. https://antikor.com.ua/articles/69020-tenevaya_ekonomika_10_samyh_dohodnyh_nelegalnyh_biznesov_v_ukraine
- "Hralnyi biznes u zakoni. Chy vyhraie derzhava?" [Gambling in Law. Does the State Win?]. *Kharkovskiye Izvstiya*. 27.09. 2019. <http://izvestia.kharkov.ua/online/20/1295115.html>
- Holubieva, O. "Ekonomymo, ale ryzykuiemo zdoroviam: Yak kupyty alkohol v interneti ta ne otruitysia" [Save but Risk Your Health: How to Buy Alcohol Online and Not Get Poisoned]. <https://ua.112.ua/statji/ekonomymo-ale-ryzykuiemo-zdoroviam-yak-kupyty-alkohol-v-interneti-i-ne-otruitysia-426793.html>
- "Kiberpolitsiia blokuvala diialnist dekilkokh onlain-kazyno, yaki diialy na terytorii Ukrainy" [The Cyber Police Have Blocked Several Online Casinos Operating in Ukraine]. Ofitsiinyi sait kiberpolitsii Ukrainy. <https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-blokuvala-diyalnist-dekilkox-onlajn-kazyno-yaki-diyaly-na-terytoriyi-ukrayiny-8739/>
- "Kiberpolitsiia provela obshuky v IT-kompanii, yaka prat-siuvala z onlain-kazyno" [The Cyber Police Raided an Online Casino IT Company]. *Ekonomichna pravda*. 27.01.2020. <https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/27/656308/>
- "Lehalizatsiia hralnogo biznesu: koho mozhut uviaznyty i yak likuvatymut ihromaniv" [Legalization of Gambling: Who Can Be Imprisoned and How They Will Treat Gamers]. *Volynski novyny*. 16.01.2020. <https://www.volyn-news.com/news/all/lehalizatsiia-hralnogo-biznesu-koho-mozhut-uviaznyty-i-yak-likuvatymut/>
- "Politsiia prypnyla diialnist bilshe 150 onlain-kazyno" [Police Have Shut Down More Than 150 Online Casinos]. *RBK – Ukraina*. 20.12.2019. <https://www.rbc.ua/ukr/news/politsiya-prekratili-deyatelnost-150-onlajn-1576858024.html>
- "Skhemy ukhlyennia vid podatkov: de naibilshe vtrachaie biudzheth" [Tax Evasion Schemes: Where Your Budget Loses the Most]. *Finbalance*. 09.09.2019. <http://finbalance.com.ua/news/ukhlyennia-vid-splati-podatkiv-na-yakikh-skhemakh-naybilshe-vtracha-byudzheth>
- Shevchuk, I. B. *Informatsiini tekhnologii v rehionalnii ekonomitsi: teoriia i praktyka vprovadzhennia ta vykorystannia* [Information Technologies in the Regional Economy: Theory and Practice of Implementation and Use]. Lviv: Vydavnytstvo NNVK «ATB», 2018.
- "Tinyova ekonomika v Ukraini. Rezultaty doslidzhennia 2019 roku" [The Shadow Economy in Ukraine. The Results of the 2019 Survey]. *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii*. 11.10.2019. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1>
- "Tinyovi onlain-rynky – zahroza suchasnoho kiberpros-toru" [Shadow Online Markets are a Threat to Today's Cyberspace]. 18.12.2018. <https://eset.ua/ua/news/view/644/dark-market-trades-threat>
- "Tinyovi hralnyi biznes: khto i skilky vyhraie vid lehalizat-sii" [The Shadow Gambling Business: Who and How Much Will Benefit from Legalization]. *ZIK*. 06.09.2019. https://zik.ua/news/2019/09/06/tinovyy_gralnyy_biznes_hto_i_skilky_vygraie_vid_legalizatsii_1641035
- "Zahalni tendentsii tinyovoi ekonomiky v Ukraini u 2018 rot-si" [General Trends of the Shadow Economy in Ukraine in 2018]. *Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy*. <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTino-voiEkonomiki>